

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ 3-4 КЛАСІВ В АЛЬТЕРНАТИВНИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ

Анотація. В статті розглянутий розвиток дослідницьких умінь як важливе завдання освіти в сучасному інформаційному суспільстві. Описані основні принципи і мета навчання в альтернативних школах України, зокрема в альтернативній демократичній школі Dixi. Розглянутий дослідницький підхід і дослідницький метод навчання як основні ланки психолого-педагогічного супроводу процесу формування дослідницьких потреб і здібностей молодших школярів; процес психолого-педагогічного супроводу формування дослідницьких потреб і здібностей учнів. Сформульовані цілі діяльності педагога при організації системних навчальних досліджень; завдання, які вирішуються школярами в ході виконання навчальних досліджень. Наданий перелік педагогічних умов, при дотриманні яких процес формування дослідницьких умінь молодших школярів буде ефективним. Охарактеризовані особливості організації дослідницької діяльності в школі та мета вчителя в даному напрямку.

Ключові слова: дослідницька діяльність, дослідницькі вміння, дослідницький підхід, дослідницькі здібності, метод досліджень.

Sakaliuk Olena, Mysenko Viktoriia

Borys Grinchenko Kyiv University

DEVELOPMENT OF RESEARCH ABILITIES OF THE 3-4 CLASSES OF PUPILS IN THE ALTERNATIVE SCHOOLS OF UKRAINE

Summary. The development of research skills is considered as an important task of education in the modern information society. Basic principles and purpose of teaching in alternative schools of Ukraine, in particular in alternative democratic school Dixi are described. The research approach and the research method of teaching as the basic links of psychological and pedagogical support of the process of formation of research needs and abilities of younger students are considered; the process of psychological and pedagogical support for the formation of students' research needs and abilities. The goals of the teacher's activity in organization of systematic educational researches are formulated; tasks that are solved by the students in the course of the study studies. A list of pedagogical conditions is provided, under which the process of formation of research skills of younger students will be effective. The peculiarities of the organization of research activities at school and the purpose of the teacher in this direction are characterized. The article highlights the features of alternative schools in Ukraine, such as: in the form of organization of mainly boarding type; adhere to joint training and education from the first to the last year; physical education is widely practiced; education invariably comes from the needs of the child; to carry out constant studying of interests and needs of pupils; the desire for comprehensive development of the child's personality; the main goal is the formation of a healthy child with developed feelings and will, skills and life skills in society; the main method of knowledge acquisition is the research method; the most important feature is the individualization of learning; individual work of students is to obtain any factual material and through personal observations, experiments; in addition to compulsory lessons, space is given to the free choice of teaching and information, which develops the taste of younger students and awakens in them a spirit of ingenuity and creativity; moral education, like mental education, occurs not through external authority, but through experience and the gradual use in practice of critical intelligence and freedom; public responsibilities are based on the principle of effective mutual assistance.

Keywords: research activity, research skills, research approach, research abilities, research method.

Постановка проблеми. Дослідницьке ставлення до дійсності є одним з найбільш значущих якостей особистості. Виховання у молодших школярів дослідницьких умінь і навичок, внутрішньої установки на пошукове ставлення до різних сфер життя є найважливішим завданням сучасної школи.

Дослідницька діяльність молодших школярів забезпечує умови для продуктивного розвитку їх ціннісного, інтелектуального і творчого потенціалу, є засобом активізації учнів, формування у них інтересу до досліджуваного матеріалу, дозволяє істотно розширити рамки досліджуваного матеріалу, формує універсальні навчальні вміння, сприяє розвитку і індивідуалізації особистості, а також формування мотивації до отримання учнями знань. Це не просто один з методів навчання, це шлях формування особливого стилю

навчально-виховної діяльності. В її основі дослідницький підхід, що дозволяє трансформувати навчання в самонавчання.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що одним з головних завдань сучасної початкової загальної освіти є не просто оволодіння знаннями, а отримання учнями різнобічного досвіду діяльності, розвиток умінь самостійно ставити навчальні цілі, проектувати шляхи їх реалізації, контролювати і оцінювати свої досягнення. Це вимагає створення в освітній практиці певних умов для включення учнів в активну пізнавальну діяльність, зокрема, дослідницьку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витоки психолого-педагогічних підходів до вирішення проблеми організації навчально-дослідницької діяльності школярів можна побачити в працях вітчизняних (Н.І. Новіков, Н.І. Піро-

гов, Л.М. Толстой, К.Д. Ушинський та ін.) і зарубіжних (А. Дістервег, Дж. Дьюї, Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталотці та ін.) педагогів-класиків.

Методичні та дидактичні основи використання проблемних, дослідницьких методів в навчанні обґрунтовані Д.Б. Богоявленською, І.Я. Лернером, М.І. Махмутовим, М.Н. Скаткіним; значимість творчої дослідницької діяльності в школі підкреслювали І.О. Зимня, А.Н. Матюшкін; психологічні основи організації навчально-дослідницької діяльності описані В.В. Давидовим, А.І. Савенковим.

У вітчизняній науці існує багатий досвід вивчення і формування пізнавальної, дослідницької діяльності дітей (П.Я. Гальперін, А.В. Запорожець, А.І. Савенков, Н.Ф. Талізін). Проблемі формування у молодших школярів дослідницьких умінь присвячені наукові праці В.І. Андреева, Л.Б. Богоявленської, А.І. Савенкова, А.Н. Подд'якова, А.Я. Савченко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На даному етапі розвитку освіти весь час з'являються нові підходи, методи і технології навчання. Для розвитку вмінь дослідницької діяльності необхідно знайти і забезпечити умови, відповідні поставленій меті, зокрема, цілеспрямованість і систематичність; вмотивованість; творче середовище, психологічний комфорт; особистість учителя; врахування вікових особливостей. Актуальним в педагогічному процесі сьогодні стає використання методів і методичних прийомів, які формують у школярів навички самостійного добування нових знань, збору необхідної інформації, вміння висувати гіпотези, робити висновки.

Сучасний учитель повинен визначити педагогічні умови навчання, спрямовані на формування дослідницьких умінь учнів, що вимагають від них інтелектуальних зусиль і продуктивних дій. У зв'язку з цим перед учителем постає питання про вибір педагогічних умов, що сприяють формування дослідницьких умінь.

Мета статті – визначення психолого-педагогічних методів і прийомів та цілей розвитку дослідницьких умінь молодших школярів 3-4 класів у навчальній діяльності альтернативних шкіл України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Альтернативні школи працюють по всій Україні, їх дуже багато, всі вони мають різну специфіку, підходи та свою власне бачення освіти. Альтернативні школи направлені на досягнення наступних цілей:

- розвиток особистості школяра, його творчих можливостей, інтересу до вчення, формування бажання і вміння вчитися;
- духовно-моральне і естетичне виховання;
- освоєння системи знань, умінь і навичок, досвіду втілення різних видів діяльності;
- охорона і поліпшення фізіологічного і психічного здоров'я учнів;
- збереження і зміцнення індивідуальності школяра [4, с. 15].

Найголовнішим завданням освіти в інформаційному суспільстві стає розвиток дослідницьких умінь, тому що вони націлені і орієнтовані на дослідницьку діяльність учнів. Саме дослідницькі дії починають спонукати до вдалого формуван-

ня різнобічно розвинутого молодшого школяра, сприяючи загальному інтелектуальному розвитку особистості, і, безпосередньо, таких характеристик розумових дій, як умінь підсумувати, систематизувати і класифікувати, вміння обирати всі можливі варіанти вирішення, вміння переходити з одного пошуку вирішення завдань на інший, розробити програму дій по своїй роботі, розглядати предмет з різних позицій, асоціювати об'єкти і їх сукупності, а так само складати завдання за заданою темою і проводити самоконтроль [5, с. 91].

Поняття «дослідницькі вміння» різними авторами розкривається абсолютно з по-різному. Одні вчені зупиняються на класифікації дослідницьких умінь, не використовуючи самого визначення. Зупинимось на найбільш обґрунтованих підходах.

Дослідницька діяльність, згідно з визначенням І.А. Зимньої, – це «специфічна людська діяльність, яка регулюється свідомістю і енергійністю особистості, орієнтована на задоволення пізнавальних, інтелектуальних потреб, продуктом якої є нове пізнання, придбане відповідно до встановленої мети і відповідно до об'єктивних законів» [2, с. 154].

В.В. Успенський описує дослідницькі вміння як спосіб самостійних спостережень, дослідів, отриманих в процесі вирішення дослідницьких завдань [11, с. 90].

Н.А. Разагатова визначає такі вміння як «вміння використовує той чи інший метод дослідження при вирішенні певної проблеми або дослідницького завдання» [6, с. 36].

У сучасні дні проблемі використання дослідницької діяльності в навчальному процесі приділяється найпильніша увага. Рішення даної проблеми можливе тільки в період пошуку шляхів формування в учнів дослідницьких умінь.

Дослідницькі вміння на сьогоднішній день розглядаються як важкі вміння, що складаються лише з трьох компонентів:

- мотиваційного (який проявляється у вигляді пізнавального інтересу), який формується під впливом цілей нової діяльності;
- змістовного, що включає систему знань про дослідницьку діяльність;
- операційного (технологічного), що включає вже наявну у людини систему умінь [9, с. 38].

Якщо з перерахованих компонентів відсутній один, або при його недостатній сформованості формування дослідницьких умінь не стане можливим.

Школа Dixi – це альтернативна демократична школа для дітей 5-16 років, яка була відкрита у 2010 році. Школа розвивається за принципами демократичної системи освіти, коли школярі нарівні з дорослими приймають важливі рішення і самі вибудовують свій навчальний процес. У школі Dixi немає оцінок і домашніх завдань. Учні та вчителі звертаються один до одного на «ти» і по імені. Ще одна риса демократичної школи – це різновікові групи [12].

Крім принципів демократичних шкіл, Dixi впроваджує в освітній процес елементи Нової французької школи С. Френе, знаменитого педагога ХХ ст. Так, наприклад, в школі з'явився маршрутний лист, на якому вчителі відзначають просування кожної дитини за освітніми траєкторіями. У дітей також існують річні плани, які,

в свою чергу, дробляться на місячні і потім на тижневі. На початку кожного тижня діти пишуть в своїх щоденниках, якими предметами вони будуть займатися. За кожним предметом є нормативи: наприклад, якщо школяр вирішив займатися математикою, то він повинен зробити дві сторінки завдань у своєму навчальному зошиті. Перш за все, діти вибирають ті предмети, які їм найбільше подобаються, і роблять завдання по ним.

При навчанні учнів Діхі виходить з того, що суспільству потрібна особистість, самостійно і критично мисляча, здатна бачити проблему і творчо її вирішувати. Досягти цієї мети можливо тільки шляхом формування в учнів дослідницьких умінь. Саме дослідницькі вміння дозволяють самостійно працювати зі спеціальною та науковою літературою при виконанні спостережень, дослідів і створення проектів; розвивають абстрактне мислення, необхідне учню; здатність формувати свою думку і вміння її відстоювати; спілкуватися з аудиторією, виступаючи на конференціях, дають позитивні результати у вивченні предмета.

В контексті розроблюваної нами проблеми основними ланками психолого-педагогічного супроводу процесу формування дослідницьких потреб і здібностей молодших школярів є дослідницький підхід і дослідницький метод навчання, що передбачає організацію вчителем початкових класів процесу самостійного пошуку нових знань кожним учнем, на кожному уроці. Таким чином, навчальне дослідження як процес пошуку невідомого, нових знань стає одним з видів повсякденної пізнавальної діяльності.

В основі методу досліджень, використовуюваного вчителем в початковій школі, лежать:

- розвиток пізнавальних умінь і навичок учнів;
- вміння орієнтуватися в інформаційному просторі;
- вміння самостійно конструювати свої знання;
- вміння інтегрувати знання з різних галузей наук;
- вміння критично мислити [1, с. 59].

Таким чином, організація роботи над дитячими дослідженнями складна і багатогранна, необхідна інтеграція всіх виявлених шляхів формування дослідницьких потреб і здібностей учнів, необхідно поступово і послідовно готувати і вводити учнів молодших класів в дослідну діяльність. В процесі роботи з дітьми найчастіше використовувалися групові та колективні форми організації дослідницької роботи.

Цілі діяльності вчителя початкової школи при організації системних навчальних досліджень можуть бути сформульовані наступним чином:

- залучити кожного учня в активний пізнавальний, творчий процес;
- познайомити учнів з принципом комплексного підходу в створенні творчого продукту дослідницької діяльності;
- вчити представляти свою творчу працю в формі відео-презентації, доповіді, моделі;
- вчити відстоювати свої погляди на вибір методів і матеріалів, необхідних для здійснення творчих задумів;
- вчити застосовувати свої знання в нових умовах, співвідносити їх з універсальними навчальними діями;

– виховувати у дітей потребу і інтерес до творчої взаємодії при спільній дослідницькій роботі [8, с. 45].

З першого ж класу в школі Діхі починають залучати учнів в міні-дослідження, включаючи цей вид діяльності в усі освітні галузі початкової школи. Завдання, які вирішуються учнями в ході виконання навчальних досліджень такі, як:

- актуалізація, систематизація та інтеграція знань при вивченні різних навчальних дисциплін;
- активізація пошуку знань, які свідомо виходять за межі вивченої програми;
- розвиток умінь міркувати в контексті досліджуваної теми, аналізувати, порівнювати різні точки зору, формулювати і обґрунтовувати власні висновки, відбирати і систематизувати матеріал, реферувати його, використовувати ІКТ при оформленні матеріалів проведеного дослідження, публічно представляти результати дослідження;
- створення творчого продукту, що має суспільну цінність [5, с. 91].

Провідна педагогічна ідея полягає в тому, що процес формування дослідницьких умінь молодших школярів буде ефективним при дотриманні наступних педагогічних умов:

- врахування вікових і індивідуальних особливостей молодших школярів при організації дослідницької діяльності;
- розвиток мотивації до дослідницької діяльності;
- дослідницька діяльність реалізується через уроки, спеціальні заняття, педагогічні технології організації дослідницької діяльності учнів початкових класів.

Висновки і пропозиції. Методики альтернативних шкіл дуже різні, але в таких початкових закладах відсутній механізм бюрократичної затримки і використовується значна кількість загальноприйнятих у цивілізованому світі методик. Альтернативна школа повністю виключає такі умови, як: примус учня до вивчення певних тем, втручання у зону комфорту, апелювання до авторитету вчителя та інші типові риси класичних шкіл. Усі підходи до навчально-виховного процесу зорієнтовані на урахуванням природньої цікавості, нестандартних та інтерактивних систем подачі матеріалу.

Процес навчання молодших школярів умінь і навичкам навчального дослідження в альтернативних школах розрахований на:

- засвоєння учнями наступних дослідницьких умінь і використання їх при подальшому вивченні шкільних дисциплін: бачити проблеми, висувати гіпотези, давати визначення поняттям, класифікувати, спостерігати, проводити експерименти, робити висновки й умовиводи, добувати інформацію, проводити самостійне дослідження, робити порівняння, давати оцінку, доводити правильність точки зору, складати внутрішній план розумових дій;
- застосування отриманих умінь в реалізації власних інтересів;
- розвитку інтересів молодших школярів до процесу пізнання в цілому;
- особистісний розвиток учнів.
- спрямованість сучасної освіти на формування особистості, яка має такими якостями, як самостійність, активність, вміння творчо підходити до вирішення виникаючих проблем.

Список літератури:

1. Васютіна Т., Осіпова І. Змішане навчання та його дидактичні можливості для розвитку дослідницьких умінь в учнів сучасної початкової школи. Київ : Європейський центр науки, 2018. С. 58–60.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Воронеж : НПО «МОДЭК», 2010. 448 с.
3. Крутий К.Л., Степенко І.Б. Використання технології «Освітня подорож» як форми реалізації партнерської діяльності дитини і дорослого. Природничо-наукова освіта дошкільників: блоково тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Запоріжжя, 2018. С. 6–27.
4. Ляшенко О.І. Пріоритети розвитку української школи в умовах реформування освіти. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 22. С. 39–42.
5. Падун Н.О. Навчально-дослідницька діяльність як засіб формування дослідницьких умінь учнів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 1. С. 90–93.
6. Разагатова Н.А. Методика організації навчально-дослідної діяльності молодших школярів. Самара : ТОВ Абрис, 2016. 158 с.
7. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. Київ : Абрис, 2017. 416 с.
8. Сокурєнко О.О. Навчальні дослідження в дошкільному закладі та початковій школі. Миколаїв : ОППО, 2018. 50 с.
9. Топузов О.М., Лотоцька А.В., Онопрієнко О.В. Нова українська школа: кожна дитина – успішна і щаслива. Початкова освіта. Київ, 2018. С. 54–57.
10. Успенский В.Б., Чернявская А.П. Введение в психолого-педагогическую деятельность. Москва : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2013. 176 с.
11. Dixi-škola: альтернативна освіта. URL: <http://parkschool.com.ua/>

References:

1. Vasyutina, T., & Osipova, I. (2018). Blended learning and its didactic capabilities for the development of research skills in the students of modern elementary school. Kyiv: European Center for Science, pp. 58–60.
2. Winter, I.A. (2010). Educational Psychology. Voronezh: NGO «MODEK», p. 448.
3. Krutiy, K.L., & Stetsenko, I.B. (2018). Use of «Educational Journey» technology as a form of realization of partnership activities of a child and an adult. Science education of preschool children: block thematic planning on the basis of integration and methodical advice. Zaporizhzhya, pp. 6–27.
4. Lyashenko, O.I. (2016). Development priorities of the Ukrainian school in terms of education reform. Kamyanets-Podilskyi, pp. 39–42.
5. Padun, N.O. (2018). Educational and research activity as a means of forming students' research skills. *Scientific notes of NDU. M. Gogol. Psychological and pedagogical sciences*. № 1, pp. 90–93.
6. Razagatov, N.A. (2016). Methods of organization of educational activity of younger students. Samara: LLC Abris, pp. 158.
7. Savchenko, O.Y. (2017). Primary school didactics. Kyiv: Outlines, p. 416.
8. Sokurenko, O.O. (2018). Educational researches in preschool institution and elementary school. Nikolaev: OIPPO, p. 50.
9. Topuzov, O.M., Lototskaya, A.V., & Onoprienko, A.V. (2018). New Ukrainian School: Every Child is Successful and Happy. Primary education. Kiev, pp. 54–57.
10. Uspensky, V.B., & Chernyavskaya, A.P. (2013). Introduction to Psychological-Pedagogical Activities. Moscow: Publishing House VLADOS-PRESS, p. 176.
11. Dixi-school: alternative education. Access mode: <http://parkschool.com.ua/>